

JINOYATCHI XULQI MOTIVATSIYASI VA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISH BO'YICHA QILINISHI KERAK BO'LGAN PSIXOLOGIK-PROFILAKTIK ISHLAR

Kurgonova Dildora Rustamovna
Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani
8-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada jinoyatchi xulqi motivatsiyasi va jinoyatchilikni oldini olish bo'yicha qilinishi kerak bo'lgan psixologik-profilaktik ishlar haqida bir qator ilmiy mulohazalar o'rin olgan bo'lib bu ko'pchilik mutaxassislar uchun foydali bo'ladi degan umiddamiz.

Kalit so'zlar: Jinoyat, jinoyatchi shaxsi, ijtimoiy, omillar, mexanizm, psixologik ta'sirlar, xulq-atvor xususiyatlar, muhit.

Psixologiya fani tarmoqlaridan biri sifatida tan olingan jahon psixologiyasi fanida jinoyatchi shaxsi va uning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari to'g'risida bir qancha ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Umuman olganda insonni jinoyatga undaydigan omillar va uni keltirib chiqaruvchi sabablar bir qancha bo'lishi mumkin.

Jinoyatchining shaxsiyati ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan turli xil fazilatlar va xususiyatlar bilan tavsiflanadi: ijobiy, neytral, salbiy. Bu fazilatlar shaxsning hayotiy faoliyati mahsulidir. Shaxs tug'ilgan paytdan boshlab, unda turli sifat va xususiyatlarning shakllanishi, rivojlanishi va mustahkamlanishi jarayoni boshlanadi, agar ular salbiy xususiyatga ega bo'lsa, salbiy muhit bilan o'zaro ta'sir qila boshlaydi, jinoyatchi shaxsini bevosita shakllantiradi.

Shu bilan birga, insonning barcha fazilatlarini va xususiyatlarini ikki guruhga bo'lish mumkin: 1) o'zgarmas xususiyatlar; 2) o'zgaruvchan xususiyatlar.

O'zgarmas belgilarga jins va millat bilan bog'liq bo'lgan demografik xususiyatlar, temperament kabi ba'zi psixologik xususiyatlar va ruhiy kasalliklar kabi ba'zi biologik xususiyatlar kiradi. Bundan tashqari, o'zgarmas xususiyatlar tabiiy va asosan insonning biologik tabiati bilan bog'liq bo'lgan fazilatlar va xususiyatlarda namoyon bo'ladi, bu genetik jihatdan oldindan belgilab qo'yilgan va hodisalarning tabiiy rivojlanishida doimiylik bilan tavsiflanadi.

O'zgaruvchan xususiyatlar asosan insonning ijtimoiy tabiati bilan bog'liq (garchi ba'zi hollarda ular biologik jarayonlar, masalan, orttirilgan kasallik tufayli ham paydo bo'lishi mumkin) va shuning uchun ularni o'zgartiruvchi turli omillar ta'siriga bog'liq. Ko'pincha o'zgaruvchan xususiyatlar shaxsning ijtimoiy munosabatlarga bosqichma-bosqich kirib borishi bilan bog'liq holda ularning mazmunining ko'p bosqichli o'zgarishiga olib keladi. Jinoyatchi shaxsini belgilovchi asosiy xususiyatlar shaxsning axloqiy deformatsiyasi bo'lganligi sababli (chunki ular jinoiy xulq-atvorni keltirib chiqaradi), bunday shaxsni shakllantirish jarayoni ularga

nisbatan ko'rib chiqilishi kerak. Shunday qilib, jinoyatchi shaxsining shakllanishiga tashqi va ichki omillar ta'sir ko'rsatadi.

Tashqi omillar o'zlari ta'sir qiladigan shaxsning irodasiga bog'liq bo'lmagan turli hodisalar, munosabatlar, hodisalarda namoyon bo'ladi. Ichki omillar, aksincha, bu shaxsning aqliy va aqliy faoliyatining mahsuli yoki uning ijtimoiy xususiyatlarining natijasidir. Shu bilan birga, tashqi omillar juda muhim, chunki ular tug'ilgan paytdan boshlab odamga ta'sir qila boshlaydi. Ichki omillar, aslida, tashqi omillar ta'sirining mahsulidir, shuning uchun ular darajali xususiyatga ega, ammo bu ularning jinoyatchi shaxsini shakllantirish jarayonida yetakchi rolni egallashini istisno qilmaydi.

Masalan, retsidivist jinoyatchilar va mutaxassislar tomonidan namoyon bo'ladigan jinoiy submadaniyat ideallarini chuqur idrok etish tashqi ijobiy omillarning (masalan, huquqni muhofaza qilish sifatini oshirish, mehnat bozorini rivojlantirish va boshqalar) ta'sirini zararsizlantirishi va xohishni kuchaytirishi mumkin. Jinoiy xulq – makon va zamonda rivoj topib, jinoyat tarkibini tashkil etuvchi tashqi, ob'ektiv harakatlarni, shuningdek, jinoyat sodir etilishini belgilovchi ichki, oldingi psixologik hodisalarni o'z ichiga olgan jarayondir. Jinoiy xulq-atvorni o'rganishning muhim jihati uning "mexanizmi" ni tahlil qilishdir. Bu atama jinoiy harakatlar rivojlanishining ma'lum bir ketma-ketligini bildiradi: jinoiy niyatlarning paydo bo'lishi, jinoyat sodir etish to'g'risida qaror qabul qilish, ularning harakatlarini rejalashtirish va nihoyat, jinoyatchi tomonidan amalga oshirilishi.

Qasddan jinoyat sodir etish mexanizmi odatda uchta asosiy bo'g'inni o'z ichiga oladi: jinoyat motivi, jinoiy harakatlarni rejalashtirish va ularni amalga oshirish. Jinoiy xulq-atvor mexanizmi jinoyatchining shaxsiyati va tashqi jismoniy va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq. U shaxsdan ajralgan holda mavjud bo'la olmaydi, chunki bu mexanizmni tashkil etuvchi barcha psixik jarayonlar shaxsning o'zida, organizmida va inson miyasida sodir bo'ladigan jarayonlardir. Inson nafaqat o'z rejalarini amalga oshiradi, balki o'z harakatlarining mumkin bo'lgan natijasini ham oldindan ko'radi.

Jinoiy xulq-atvor mexanizmi xuddi tashqi muhit bilan chambarchas bog'liq. Uning harakat motivlari ichki va tashqi ta'sirlar asosida, shaxs manfaatlarining u boshidan kechirayotgan hayotiy vaziyat xususiyatlari bilan o'zaro ta'sirida tug'iladi. Jinoyatchining kelajakdagi harakatlarini rejalashtirishda tashqi muhitdan chalg'itib bo'lmaydi. Va jinoyatning ijro etilishi bu muhitga eng to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shaxsning o'zi tashqi muhitning ta'sirini boshdan kechiradi, garchi bu ta'sir ehtimollik, statistik xarakterga ega. Jinoiy xulq-atvor mexanizmi faoliyatining mazmuni va xususiyatlarini tahlil qilish ham nazariy, ham amaliy nuqtai nazardan juda muhimdir.

Bu jinoyatning oldini olish, huquqbuzar shaxsining yo'nalishini o'zgartirishga yordam beradigan choralarni aniqlashga yordam beradi. Ko'p hollarda jinoiy xulq-atvorni o'z vaqtida to'xtatish, shaxsning niyat va harakatlarini boshqa tomonga burish va shu orqali jinoyat sodir etilishining oldini olish mumkin.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki har bir jinoyatni keltirib chiqaruvchi ma'lum bir sabablar majmui va motivi bo'ladi. Jinoyatchi shaxsini shakllanishiga insonni o'rab turgan ijtimoiy muhit muhim ahamiyatga ega ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. E G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi/darslik /.Tosbkent:"NIF MSH", 2020, 288 bet.
2. Axmedov, A. (2022). The negative effect of internet gambling on youth psychology. AsianJournalof Multidimensional Research, 11(5), 76-79
3. Axmedov A. ZAMONAVIY DUNYODA YOSHLARNI INTERNET TAHDIDLARIDAN HIMOYA QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI (KIBERBULLING) //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – C. 1629-1633.
4. Hozir.org
5. Ziyonet.uz